

Đề bài

“Nói nghệ thuật tức là nói đến sự cao cả của tâm hồn. Đẹp tức là một cái gì cao cả. Đã nói đẹp là nói cao cả. Có khi nhà văn miêu tả một cái rất xấu, một tội ác, một tên giết người, nhưng cách nhìn, cách miêu tả phải cao cả”. (Nguyễn Đình Thi, Câu chuyện xung quanh công việc sáng tác nghệ thuật, Nghiên cứu Nghệ thuật số 1/1982). Anh (chị) hãy bình luận ý kiến trên.
(Đề thi học sinh giỏi quốc gia năm 1992, Bảng A)

Bài làm (1)

Sáng tạo nghệ thuật là một quá trình lao động đặc biệt. Nó không phải là sự sản xuất dây truyền mà là do cá nhân người nghệ sĩ sáng tạo nên. Chính vì thế mà trong việc sáng tạo nghệ thuật, vai trò của người nghệ sĩ rất lớn. Quan niệm thế nào về công việc sáng tạo nghệ thuật luôn luôn là mối quan tâm của nhiều người, không chỉ đối với những người cầm bút. Nguyễn Đình Thi đã cho rằng: “*Nói nghệ thuật tức là nói đến sự cao cả của tâm hồn. Đẹp tức là một cái gì cao cả. Đã nói đẹp là nói cao cả. Có khi nhà văn miêu tả một cái rất xấu, một tội ác, một tên giết người, nhưng cách nhìn, cách miêu tả phải cao cả*”. (Nguyễn Đình Thi, *Câu chuyện xung quanh công việc sáng tác nghệ thuật*, Nghiên cứu Nghệ thuật số 1/1982).

Nhà văn – nhà thơ, nói rộng hơn tức là người nghệ sĩ – danh hiệu cao quý ấy không phải ai cũng đạt được, cho dù mỗi người đều có chất nghệ sĩ ở trong đó. Để trở thành nhà văn, phải có năng khiếu – nói rõ hơn là cái gì thuộc về bẩm sinh. Điều đó rất cần bởi đó là điều kiện đầu tiên nhất để đến với công việc sáng tạo nghệ thuật. Nhưng nếu chỉ có năng khiếu thôi thì chưa đủ. Bên cạnh tài, nhà văn cần phải có cả tâm. Đó là lí trí mà Nguyễn Đình Thi khi nói đến nghệ thuật – sản phẩm của mỗi trạng thái tinh thần người nghệ sĩ đã cho rằng, *nói nghệ thuật tức là nói đến sự cao cả của tâm hồn*.

Nghệ thuật phản ánh hiện thực, phản ánh cuộc sống con người. Nhưng khi đến với người đọc, hiện thực cuộc sống ấy đã được soi qua lăng kính chủ quan của nhà văn cho nên nó mang những dấu ấn, những tâm tư riêng của nhà văn. Đó là tâm hồn, là những suy nghĩ trăn trở của họ về cuộc đời, con người khi cầm bút viết lên trang văn – cũng là những trang đời ấy. Tôi cho rằng khi đã nói đến viết văn cũng có nghĩa là nhà văn đó, hơn ai hết là người nhận thức một cách rõ ràng nhất, đúng đắn nhất về thiên chức, về trách nhiệm của mình. “Viết để làm gì?”, “viết cho ai đó” là những câu hỏi muôn đời, đặt ra như một điều tâm niệm trước hết đối với người nghệ sĩ. Đến với tác phẩm của nhà văn, cũng là đến với những suy nghĩ của họ. Cho nên mới có ý kiến cho rằng, tác phẩm là nơi kí thác tâm sự của nhà văn. Hơn thế nữa, đó còn là *sự cao cả của tâm hồn* người sáng tạo. Điều đó đúng. Bởi vì nghệ thuật chính là sự chưng cất của các trạng thái tâm hồn. Không phải ai cũng làm được nghệ thuật.

Phải là con người biết sống hết mình với cuộc đời, biết trăn trở với những vấn đề bức xúc đang đặt ra trong cuộc sống hiện tại, mới có thể viết lên được những tác phẩm cho đời. Chính trong quá trình tiếp cận hiện thực, trăn trở, day dứt, đau đớn, hy vọng... mà nhà văn sáng tạo nên tác phẩm của mình. Đó cũng chính là cái cao cả trong tâm hồn người nghệ sĩ khi sáng tạo nghệ thuật. *Nói nghệ thuật tức là nói đến sự cao cả trong tâm hồn* là vì lẽ đó. Ta ghi nhận ở mỗi tác phẩm một nét đẹp, một nét cao cả của nhà văn. Đọc *Truyện Kiều* của Nguyễn Du, ta không chỉ hiểu biết về xã hội phong kiến Việt Nam trên bước suy tàn đồng thời cũng thấy được tình yêu thương

vô bờ bến của nhà văn đối với những kiếp người tài hoa mà bạc mệnh, thấy được cả tiếng nói đòi tự do, đòi công lí và cao hơn là đòi sự công bằng xã hội của Nguyễn Du. Đọc *Chí Phèo* của Nam Cao, người đọc không chỉ cảm và hiểu cho những số phận bị lưu manh hóa của người nông dân như Chí Phèo, Binh Chức, Năm Thọ... mà còn thấy được cả trong đó nỗi day dứt trăn trở của nhà văn về quyền sống, quyền làm người trong xã hội. Đến với những tác phẩm của Kawabata – nhà văn Nhật Bản ta lại thấy tình yêu tha thiết của ông đối với những vẻ đẹp truyền thống, một tiếng nói đấu tranh để giữ lại những giá trị văn hóa đang bị mai một đi... Dù nhà văn có nói về điều gì nữa, nhưng cái người đọc dễ nhận ra trong đó, chính là nét tâm hồn cao cả được gửi gắm trong tác phẩm. Ta cũng thán phục một điều, nghệ thuật là cao cả, nó không thể là cái gì bí hiểm, không thể là phương tiện để phục vụ cho những mục đích xấu xa, tầm thường. Những tác phẩm như thế không thể là nghệ thuật đích thực, nói như Nguyễn Đình Thi *nghệ thuật tức là nói đến sự cao cả của tâm hồn*.

Như để nhấn mạnh thêm, Nguyễn Đình Thi cho rằng, *Đẹp tức là một cái gì đó cao cả. Đã nói đẹp là nói cao cả?* Trở lên trên, ta đã hiểu nghệ thuật tức là sự cao cả của tâm hồn. Nói đẹp tức là một cái gì cao cả, tức là khẳng định một lần nữa nghệ thuật – đó chính là cái đẹp, cái đẹp của sự cao cả trong chính tâm hồn nhà văn. Ở đây Nguyễn Đình Thi nhấn mạnh hơn nữa đến cái cao cả của người cầm bút, sự cao cả ấy của tâm hồn nhà văn không khác gì chính là cái đẹp. Ta ghi nhận trong cái cao cả của tâm hồn nhà văn, nét đẹp của chính họ. Đó là cái đẹp của tài năng, nhiều hơn là cái đẹp của nhân cách, của tư tưởng, của mục đích sáng tạo của nhà văn. Song quan niệm như thế nào cho đầy đủ và toàn diện về sự cao cả trong quá trình sáng tạo nghệ thuật? Nguyễn Đình Thi đã mở ra cho chúng ta thêm một hướng đánh giá: *Có khi nhà văn miêu tả một cái rất xấu, một tội ác, một tên giết người, nhưng cách nhìn, cách miêu tả cái phải cao cả*.

Đến với tác phẩm nghệ thuật là đến với tất cả cái phong phú, đa dạng của cuộc sống vốn có, bởi vì nghệ thuật, cụ thể hơn là văn chương phản ánh cuộc sống, con người trong sự sinh động và toàn vẹn của nó. Chính vì vậy mà người đọc có thể nhận thấy trong đó có cả cái đẹp và cái xấu, cái bi và cái hài, cái anh hùng và cái đê tiện, cái cao thượng và cái thấp hèn... tức là tất cả những gì thuộc về cuộc sống, thuộc về con người. Nhưng nhà văn viết những điều đó không phải chỉ viết để chỉ ra cho người đọc thấy những gì vẫn xảy ra thường ngày. Quan trọng hơn đằng sau mỗi cảnh đời, mỗi bức tranh tâm trạng... ta đều thấy kín đáo một đôi mắt, một suy nghĩ, một mục đích nhà văn. Chính vì vậy mà những gì tác phẩm đặt ra không phải ngẫu nhiên, không phải vô tình mà đều có dụng ý. Song như đã nói ở trên, nghệ thuật là sự cao cả. Vậy nói cái xấu, nói về tội ác có phải cao cả không? Nguyễn Đình Thi rập thêm một cách đánh giá thấu đáo và toàn diện hơn.

Đến với nghệ thuật, hiểu được nó không phải là điều đơn giản. Nghệ thuật có cái lí riêng của nó. Cho nên đến với văn chương, với sáng tạo nghệ thuật không thể quan niệm một cách đơn giản “cao cả” chỉ là cao cả. Điều người đọc quan tâm không phải là ở chỗ nhà văn muốn viết cái gì mà quan trọng hơn là cách nhìn, cách miêu tả của nhà văn. Viết về cái tốt đẹp song chưa chắc dụng ý đã là đẹp, là cao cả. Ngược lại, những điều nhà văn đưa ra có thể là xấu, là tàn ác nhưng mục đích là tốt đẹp. Nói như Nguyễn Đình Thi: *Có khi nhà văn miêu tả một cái rất xấu, một tội ác, một tên giết người nhưng cách nhìn, cách miêu tả cái đó phải cao cả.*

Vấn đề Nguyễn Đình Thi đưa ra không đơn giản chỉ là một cách nhìn, đánh giá mà có thể xem đó như là một yêu cầu đối với nhà văn trong quá trình sáng tạo. Anh ta có quyền viết một cái rất xấu, một tội ác, một tên giết người nhưng cách nhìn, cách miêu tả cái đó phải cao cả. Cái cao cả của nhà văn thể hiện ở cách nhìn, cách miêu tả hiện thực. Viết về cái xấu, cái ác nhưng đem đến cho người đọc thêm một sự hiểu biết nữa về cuộc sống, viết về cái xấu, cái ác để cho người đọc thấy thực tế mà nhiều khi họ chưa biết hoặc là không muốn biết. Nhà văn qua cái ác, cái xấu mình nói đến phải góp thêm một tiếng nói cảnh tỉnh con người hãy lánh xa những gì tầm thường, những gì không nên có ở con người. Cao hơn là sự lên tiếng đấu tranh từ bỏ cái ác, cái xấu, xây dựng cái tốt đẹp, cái cao cả. Người đọc tìm đến với mỗi cuốn truyện, mỗi bài thơ không phải chỉ để giải trí, tìm một thú vui tầm thường mà để tìm đến một tiếng nói, tiếng nói có ích cho mình. Nhưng tiếng nói ấy chỉ có được khi mục đích của nhà văn phải trong sáng, phải cao đẹp. Đó cũng chỉ là cái tiêu chí quan trọng để nhìn nhận và đánh giá văn chương.

Đã có thời, văn chương của chúng ta chỉ nói đến cái đẹp mà không nói đến cái xấu, cái ác trong cuộc sống. Nhìn nhận hiện thực như vậy là chưa toàn diện. Cuộc sống vốn muôn màu muôn vẻ nên văn chương cũng phải có được cái đa dạng, đa chiều như thế. Nhất là hôm nay, khi cuộc sống đặt ra bao vấn đề phức tạp, cần thiết một sự lí giải, một cách nhìn và xây dựng đúng đắn thì cái cao cả của nhà văn trong sáng tạo nghệ thuật cần phải được quan tâm hơn nữa. Viết về cái xấu nhưng mục đích viết, cách thể hiện nó phải đẹp. Viết về cái xấu, cái ác, về tội ác hay một tên giết người nhưng không phải là để buông xuôi, là thờ ơ hay hằn học với nó. Nhà văn phải có một cách nhìn, cách viết riêng sao cho khi đến với người đọc nói vẫn là tội ác nhưng tội ác ấy phải thúc giục con người hành động để loại trừ nó. Để có được cách nhìn, cách miêu tả tốt đẹp mà Nguyễn Đình Thi gọi là cao cả ấy đòi hỏi ở nhà văn phải có tâm huyết, có trách nhiệm với những gì mình đang viết, đang hướng tới. Nam Cao viết về “con quỉ dữ” của làng Vũ Đại với tội ác hấn đã gây ra cho mọi người nhưng không phải đem đến cho người đọc cảm giác sợ hãi ghê tởm. Người đọc vẫn nhận ra trong cách viết lạnh lùng ấy của nhà văn một tấm lòng đầy nhân hậu với tiếng nói muốn cải tạo xã hội, cải tạo con người. Lỗ Tấn viết về một AQ với những hậu quả của căn

bệnh thắng lợi tinh thần nhưng là để nói với con người rằng hãy từ bỏ những gì là ảo tưởng, có như thế mới vươn tới những mục đích chân chính của đời mình. Nhà văn cho dù viết về cái ác, cái xấu nhưng người đọc không cảm thấy sợ hãi mà từ đó biết sống tốt đẹp hơn, nhân ái hơn. Điều đó có được trước hết là ở chính cách nhìn, cách miêu tả của nhà văn.

Ý kiến của Nguyễn Đình Thi nói với chúng ta về cái cao cả của nhà văn trong quá trình sáng tạo nghệ thuật. Cái cao cả đó không có gì khác chính là cái đẹp trong nhân cách, cách nhìn, cách miêu tả trong tác phẩm Đôtxtôiepxki nói: *cái đẹp để cứu nhân thế*. Ở đây, có thể nói chính cái đẹp trong tâm hồn, trong sáng tạo của nhà văn đã góp thêm một phần tiếng nói cứu đời, cứu người. Bằng sáng tác của mình, nhà văn không chỉ đưa ra những bức tranh hiện thực sinh động mà từ trong những bức tranh ấy góp thêm tiếng nói cải tạo và xây dựng, đúng như Phạm Văn Đồng đã nói: *Văn học nghệ thuật là công cụ để hiểu biết, khám phá và sáng tạo thực tại xã hội*. Nhà văn không chỉ là thư kí trung thành của một thời đại mà cao hơn còn phải là coin chim báo bão, giúp con người biết né tránh tất của những cơn bão cuộc đời có thể xảy ra trong tương lai, để hướng tới một chân trời tươi sáng hơn, hạnh phúc hơn.

J. Fuxich trong *Viết dưới giá treo cổ* đã đưa ra một lời cảnh tỉnh cũng là dự báo với loài người: *Nhân loại ơi, con người hãy cảnh giác*, đối với mọi người qua sự hủy diệt của cả một dòng họ, hãy đừng bao giờ tách ra khỏi cộng đồng, ra khỏi tập thể, đó là điều kiện để tồn tại của con người (*Trăm năm cô đơn*).

Cũng từ ý kiến của Nguyễn Đình Thi mà đặt ra cả vấn đề thiên chức của nhà văn. Để làm tròn được thiên chức to lớn cuộc sống đã giao cho, các nhà văn không chỉ cần có tài năng mà còn phải có tấm lòng. Ta không hoàn toàn cho rằng: *Chữ tâm kia mới bằng ba chữ tài* như Nguyễn Du xưa nhưng cũng không thể thấy được ở đó ít nhiều quan niệm về tài và tâm trong sáng tạo nghệ thuật. Để trở thành một nhà văn đích thực, trước hết phải biết sống hết mình với cuộc sống đích thực, nói như Nam Cao, *Sống đã rồi hãy viết* và hãy sống cho nhân đạo thì mới viết cho nhân đạo. Nhà văn phải có cho mình một đôi mắt của tình thương để khi sáng tạo nên tác phẩm, dù anh có viết gì đi chăng nữa, cái tốt hay cái đẹp, cái thiện hay cái ác thì người đọc vẫn có thể nhận ra ở đó một ý tưởng tốt đẹp, từ đó mà hướng tới, vươn lên và phấn đấu để đạt được. Tất nhiên ở đây đòi hỏi cả vấn đề tài năng của người nghệ sĩ. “Tài” và “tâm” đi liền với cách nhìn và miêu tả hiện thực. Nó kết hợp với nhau trong mỗi nhà văn, góp phần tạo nên tác phẩm chân chính, có ích cho người, cho đời. Sống thờ ơ, bàng quang với tất cả thì khó có thể viết được tác phẩm có giá trị. Cho nên trong văn chương nói riêng và trong nghệ thuật nói chung, đòi hỏi cả cái chân thành của người nghệ sĩ. Hãy biết sống chân thành, đó là điều cần thiết đối với mỗi người nghệ sĩ.

Cuộc sống ngày càng phức tạp, càng đòi hỏi nhà văn phải có cách nhìn, cách miêu tả sáng suốt để xứng đáng với danh hiệu “kĩ sư tâm hồn” của mình. Văn học hôm nay của chúng ta đã áp sát cuộc sống, tiếp cận và phản ánh hiện thực trung thực hơn. Các nhà văn bên cạnh cái tốt đẹp – vốn là thanh nam châm thu hút muôn đời, đã hướng ngòi bút tới cả những gì là tội ác, là xấu xa đang tồn tại trong cuộc sống. Chỉ có điều các nhà văn đã viết với tất cả tâm huyết, với mục đích cao cả là để xây dựng con người, xây dựng cuộc sống tốt đẹp hơn, hạnh phúc hơn. Người đọc có thể nhận ra trong cách viết lạnh lùng khách quan đến tận tột của Nguyễn Huy Thiệp những cảnh đời xấu, thậm chí tồi tệ như trong các tác phẩm *Không có vua*, *Tướng về hưu*... nhưng cũng tìm thấy được cả trong đó nỗi đau của nhà văn về thể thái nhân tình, góp thêm một tiếng nói lên án những mặt tiêu cực của cuộc sống hôm nay. Ma Văn Kháng với tác phẩm *Mùa lá rụng trong vườn* là tiếng nói dự báo của nhà văn về sự xuống cấp của đạo đức trong xã hội. Bên cạnh đó, thơ ca hôm nay cũng tiếp cận gần hơn với cuộc sống, đặt ra những vấn đề đầy bức xúc nhưng cũng đầy bức xúc hiện nay.

Có thể xem ý kiến của Nguyễn Đình Thi như một điều tâm niệm của nhà văn về công việc sáng tạo văn chương. *“Nói nghệ thuật tức là nói đến sự cao cả của tâm hồn. Đẹp tức là một cái gì cao cả. Đã nói đẹp là nói cao cả. Có khi nhà văn miêu tả một cái rất xấu, một tội ác, một tên giết người, nhưng cách nhìn, cách miêu tả phải cao cả”*. Điều đó, Nguyễn Đình Thi đã rút ra từ chính thực tế sáng tạo, chiêm nghiệm của cuộc đời ông trong quá trình sáng tạo nghệ thuật. Cho nên ý kiến đó không chỉ đúng với một nhà văn mà nó là quan niệm chung cho tất cả những người cầm bút. Chúng ta cần biết bao những tác phẩm chân chính với mục đích cao cả và tốt đẹp của nhà văn. Có nhà văn đã nói:

Hãy học suy nghĩ bằng trái tim

Và cảm xúc bằng lí trí.

Cũng có thể xem đó là những phẩm chất cần có của tài năng và tấm lòng, tâm huyết và ý thức trách nhiệm trong sáng tạo nghệ thuật.

Cao Thị Huệ
Trường THPT Lê Hồng Phong, tỉnh Nam Định
(Bài đoạt giải nhất)